

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴԻՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՀՐԱՆՈՒՇ ՀԱԿՈԲՅԱՆ¹, ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ²

Գավառի պետական համալսարան

Հոդվածը նվիրված է քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնության ինստիտուտի իրացման հիմնախնդիրներին: 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Հայաստանի Հանրապետությունում ընդունվեց ժողովրդաիշխանության ուղղակի կամ անմիջական իրականացման նոր ինստիտուտ, որի կիրառման հետ կապված՝ առկա են օրենսդրական ու կազմակերպական լուրջ խնդիրներ և անկատարություններ: Հոդվածում **համեմատախրավական վերլուծության մեթոդով** հետազոտվում են ՀՀ-ում և այլ պետություններում քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնության ինստիտուտի առանձնահատկությունները: **Հոդվածի նպատակն է վերլուծել ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների կողմից քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով օրենքի նախագիծ առաջարկելու հիմնահարցերը, իսկ խնդիրն է Հայաստանի Հանրապետության և այլ պետությունների օրինակով բացահայտել քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնության կարևորությունը և իրացման բարդությունները: Հոդվածի տեսական հիմքն են կազմում թեմային առնչվող գիտական աշխատանքները, իսկ նորմատիվ իրավական հիմքը՝ ՀՀ և այլ պետությունների սահմանադրությունները, համապատասխան օրենսդրական ակտերը: Ուսումնասիրության արդյունքում առաջարկվում է վերանայել օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքն իրացնող քաղաքացիների թվաքանակը, նույն հարցի վերաբերյալ հանրաքվե անցկացնելու և ընդհանրապես հանրաքվեի պահանջի համար քաղաքացիների նույնացման ստորագրությունների**

¹ **Հրանուշ Հակոբյան** – իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի և Գավառի պետական համալսարանի դասախոս

Грануш Акобян – доктор юридических наук, профессор, преподаватель Академии государственного управления РА и Гаварского государственного университета

Hranush Hakobyan – Doctor of Law, Professor, Lecturer at Gavar State University and Public Administration Academy of the Republic of Armenia

Էլ. փոստ՝ hranush.hranti@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9769-742X>

² **Ռուզաննա Հակոբյան** – իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ, Գավառի պետական համալսարանի ռեկտոր

Рузанна Акобян – доктор юридических наук, доцент, ректор Гаварского государственного университета

Ruzanna Hakobyan – Doctor of Law, Associate Professor, Rector of Gavar State University

Էլ. փոստ՝ ruzanna.hakobyan@mail.ru ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0053-7134>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 21.06.2025

Գրախոսվել է՝ 27.11.2025

Հաստատվել է՝ 28.11.2025

© The Author(s) 2025

անհրաժեշտ թվի և այլ հարցեր: **Հոդվածն արդիական է և գիտական նորույթ է պարունակում՝** կապված ՀՀ-ում սահմանադրական փոփոխությունների առաջարկությունների հետ, թե ինչպես հստակեցնել և բարելավել ուղղակի ժողովրդաիշխանության ամրապնդմանը միտված քաղաքացիական նախաձեռնության ինստիտուտի նորմատիվ իրավական հիմքերը:

Բանալի բառեր – Մահմանադրություն, ժողովրդավարություն, քաղաքացիական նախաձեռնություն, Ազգային ժողով, հանրաքվե

Ներածություն

Զարգացման ժողովրդավարական ուղին որդեգրած պետություններում իշխանության աղբյուր է ճանաչվում ժողովուրդը, որն իր իշխանությունն իրականացնում է հանրաքվեների, ազատ ընտրությունների, Մահմանադրությամբ ամրագրված պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց միջոցով: Անմիջական և ներկայացուցչական ժողովրդաիշխանության կառուցակարգերն ամրագրված են Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրության 2-րդ՝ անփոփոխելի հոդվածում: Ժողովրդական կամ առավել հաճախ օգտագործվող քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնությունը անմիջական ժողովրդավարության կառուցակարգ է, որը քաղաքացիներին հնարավորություն է ընձեռում ուղղակի օրինաստեղծ գործունեության միջոցով ունենալ վճռական ազդեցություն հանրային հիմնախնդիրների լուծման գործում:

Իրավունքի տեսությունը և պետականագիտությունը կարևորում են իրավաստեղծումը տարբեր սուբյեկտների կողմից¹ և առաջին հերթին՝ ժողովրդի անմիջական իրավաստեղծ գործունեությունը², հանրաքվեի միջոցով:

Հատկանշական է, որ Հին Հունաստանում և Հին Հռոմում քաղաքացիները կարող էին միայն քննարկել Ժողովրդական ժողովին ներկայացված նախագծերը, բայց ոչ նախաձեռնել դրանք: Առաջին անգամ ժողովրդական օրինաստեղծ նախաձեռնության ինստիտուտը նախատեսվել է ԱՄՆ-ի օրենսդրությամբ. 1715 թվականին Մասաչուսեթսի նահանգի Մահմանադրությամբ ամրագրվել է տեղական մակարդակում ժողովրդական օրինաստեղծ նախաձեռնության իրավունքը³:

¹ См. у Теория государства и права, под ред. Н.И. Магузова, А. В. Малько, М., 1997, էջ 368-371; Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России, М., 1995, էջ 385-402; Баглай М.В., Габричидзе Б.Н. Конституционное право Российской Федерации, М., 1996, էջ 380-385:

² См. у Thomas E. Cronin. Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum, and Recall, First published by Harvard University Press, 1989; Ասլիյան Ն. Ա., Մաֆարյան Գ. Հ., Հակոբյան Զ. Հ. Պետության և իրավունքի տեսության հիմնահարցեր, Եր., 2001, էջ 175:

³ См. у Зиммерман Дж., Прямая демократия в Соединённых Штатах Америки: опыт и проблемы // Вестник МГУ, Серия «Право», 1991, № 5, էջ 52-53; Constitution of the United States <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>

«Ժողովրդական նախաձեռնություն» հասկացությունն ավելի ընդգրկուն է, քան քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնությունը: Ընդհանուր առմամբ, նախաձեռնությունը կարող է լինել մի խումբ մարդկանց կողմից իշխանություններին ներկայացվող դիմումների, բողոքների, առաջարկությունների, հանրագրերի ձևով, որոնք սահմանված կարգով կարող են քննարկվել հանրային իշխանության իրավասու մարմնի կողմից: Սակայն, պետք է առանձնացնել ժողովրդի կողմից ներկայացվող «օրենքի նախագիծ», «օրենսդրական նախաձեռնություն» հասկացությունները, դրանց քննարկման և ընդունման ընթացակարգերը: Դա նշանակում է, որ օրենսդրությամբ որոշակի քանակությամբ ընտրողներ հանդիսանում են օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտ և իրավունք ունեն ներկայացնելու օրենքի նախագիծ: Եվրոպայում առաջին անգամ նման իրավունք նախատեսվել է Շվեյցարիայի Վաադտ կանտոնում 1845 թ., երբ քաղաքացիները ստացել են օրինագծեր առաջարկելու իրավունք: 1863 թ. Բազելում սահմանվել է ժողովրդական օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը, իսկ 1869 թ. նմանատիպ դրույթներ ամրագրվել են Ցյուրիխի կանտոնում: Ժողովրդի օրենսդրական նախաձեռնությունն ազգային մակարդակով ամրագրվել է Շվեյցարիայի Սահմանադրությամբ⁴, իսկ 1990 թ. սկզբին Գերմանիայում հասարակական կամ քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնությունները՝ որպես ինստիտուտ, ընդունվել են և՛ համայնքների, և՛ հողերի մակարդակներում⁵:

Արևելյան Եվրոպայի երկրներում համեմատաբար նոր է քաղաքացիական օրենսդրական նախաձեռնության (այսուհետ՝ Նախաձեռնություն) ինստիտուտը, որի շնորհիվ որոշակի թվով քաղաքացիներ կարող են օրենքի նախագիծ ներկայացնել պառլամենտին: Պառլամենտը, որպես կանոն, կարող է ցանկացած որոշում կայացնել՝ համաձայնել և ընդունել նախագիծը, փոփոխել կամ մերժել այն: Սրանով նախաձեռնությունը տարբերվում է հանրաքվեից, որի որոշումը պարտադիր բնույթ ունի⁶: Նախագիծը չընդունելու դեպքում սահմանված կարգով համապատասխան թվով քաղաքացիների ստորագրության առկայությամբ այդ խնդրի վերաբերյալ կարող է անցկացվել հանրաքվե: Նախաձեռնությունը, լինելով հանրային իշխանության իրականացմանը քաղաքացիների անմիջական մասնակցության ձև, նոր օրենքի նախագիծ առաջարկելու, գործող օրենքները փոփոխելու կամ ուժը կորցնելու մասին օրենքի նախագիծ ներկայացնելու միջոցով հնարավորություն է ընձեռում մարդկանց մասնակցելու պետության կառավարմանը, կարգավորելու կարևոր հասարակական

⁴ Տե՛ս **Руденко В. Н.** Институт народной правотворческой инициативы, М., 2001, էջ 303 <https://ifp.uran.ru/files/publ/eshegodnik/2001/16.pdf>

⁵ Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран. Под ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина, М.: Норма, 2004:

⁶ Տե՛ս Гражданская законодательная инициатива как форма осуществления населением государственной власти <http://canonlex.com/grazhdanskaya-zakonodatelnaya-initsiativa-kak-forma-osushchestvleniya-naseleniem-gosudarstvennoj-vlasti.html>

հարաբերություններ: Օրենսդրական նախաձեռնության ինստիտուտներ գոյություն ունեն Շվեյցարիայում, Ավստրիայում⁷, Իտալիայում, Իսպանիայում, Սլովենիայում⁸, Բրազիլիայում, ինչպես նաև ԽՍՀՄ փլուզման արդյունքում ձևավորված նորանկախ պետություններում՝ Բելառուսում, Վրաստանում, Ղրղզստանում, Լատվիայում, Լիտվայում⁹ և այլ երկրներում: Լեհաստանի Մահմանադրության 118-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված են օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեցող սուբյեկտները, այդ թվում՝ նախատեսված է Մեյմի ընտրության իրավունք ունեցող 100.000-ից ոչ պակաս քաղաքացիների խումբը¹⁰: Իտալիայում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեն պառլամենտականները, կառավարությունը, մարզային և մունիցիպալ մարմինները, աշխատանքի և էկոնոմիկայի ազգային խորհուրդը, 50 հազար ընտրող: Իսպանիայում նման իրավունքով օժտված են կառավարությունը, 25 և ավելի պատգամավոր, 500 հազարից ավելի ընտրող: Չինաստանում ևս շատ լայն է օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեցողների շրջանակը¹¹:

Լիսաբոնի պայմանագրով քաղաքացիական նախաձեռնության ինստիտուտը՝ որոշակի առանձնահատկություններով, ներդրվեց նաև Եվրոպական միությունում: Այստեղ, սակայն, քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով ներկայացված նախագծի ճակատագիրը որոշում է Եվրոպական հանձնաժողովը, որը կարող է հավանության արժանացնել այն կամ մերժել¹²: Ինչպես նշում է Ա. Ս. Մերգենսան, Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրությունը նախատեսում է քաղաքացիական տարբեր նախաձեռնությունների որոշակի ցանկ, որոնց շարքին կարելի է դասել ժողովրդական իրավաստեղծ նախաձեռնությունը, հանրագրերը, քաղաքացիների դիմումները, նրանց մասնակցությունը հավաքներին, երթերին, նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի պաշտոնական քննարկմանը զանգվածային լրատվական միջոցներով և այլն¹³:

Հետազոտության արդյունքներ

Մինչև 1995 թ. ՀՀ Մահմանադրության ընդունումը Հայաստանում մեծ էր օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքի սուբյեկտների թիվը: Ըստ «ՀՀ Գե-

⁷ Տե՛ս Ավստրիայի Մահմանադրություն, հոդված 41 <https://www.constituteproject.org/#/>

⁸ Տե՛ս Սլովենիայի Մահմանադրություն, հոդված 88 <https://legalns.com/download/books/cons/slovenia.pdf>

⁹ Տե՛ս Լատվիայի Մահմանադրություն, հոդված 65 <https://www.constituteproject.org/#/>, Բելառուսի Մահմանադրություն, հոդված 99 <https://www.constituteproject.org/#/>

¹⁰ Տե՛ս Լեհաստանի Մահմանադրություն, հոդված 118 <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf>

¹¹ Տե՛ս **Алебастрова И.А.** Конституционное право зарубежных стран. Схемы и комментарии. М., 2002:

¹² Տե՛ս **Հովսեփյան Հ.** Օրենսդրական նախաձեռնության փուլը Եվրոպական միության օրենսդրական գործընթացում // Հանրային կառավարում, № 2, Եր., 2009, էջեր 123-124:

¹³ Տե՛ս **Сергеева А. А.** Об отдельных проблемах реализации общественных инициатив граждан // Конституционное и муниципальное право, 2015, № 8, էջ 71-74:

րագույն Ըստ «ՀՀ Գերագույն խորհրդի մասին» օրենքի 8-րդ հոդվածի՝ 10 սուբյեկտ ունեին օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, իսկ Սահմանադրության ընդունումից հետո նման իրավունք վերապահվեց պատգամավորին և Կառավարությանը¹⁴։ Իսկ 2015 թ. փոփոխված ՀՀ Սահմանադրության 109-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեն ոչ միայն պատգամավորը, Ազգային ժողովի խմբակցությունը և Կառավարությունը, այլև ընտրական իրավունք ունեցող առնվազն հիստոն հազար քաղաքացի կարող է քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով Ազգային ժողովին սահմանված կարգով օրենքի նախագիծ առաջարկել։ Մյուս կողմից, Սահմանադրության 202-րդ հոդվածի¹⁵ առաջին մասում սահմանվեց, որ Սահմանադրության և դրա 1-3-րդ, 7-րդ, 10-րդ և 16-րդ գլուխներում և ևս 15 հոդվածներում փոփոխություններն ընդունվում են միայն հանրաքվեի միջոցով, որը նախաձեռնելու իրավունք ունեն պատգամավորների մեկ երրորդը, Կառավարությունը կամ ընտրական իրավունք ունեցող երկու հարյուր հազար քաղաքացի։ Այսինքն՝ քաղաքացիների բավականին մեծ խումբ դրսևորում է իր կամքը հիմնական օրենքի փոփոխության առումով՝ դրանով իսկ ակտիվ ներգործություն ունենալով պետության կառավարման և սահմանադրական ինստիտուտների վրա։ Նույն հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն՝ Ազգային ժողովը կարող է փոփոխություններ կատարել Սահմանադրության որոշակի հոդվածներում, որոնց վերաբերյալ, ի թիվս այլ սուբյեկտների, ընտրական իրավունք ունեցող հարյուր հիստոն հազար քաղաքացի ևս իրավունք ունի ներկայացնել Նախաձեռնություն։ Հիմնական օրենքի 53-րդ հոդվածով¹⁶ էլ առաջին անգամ իրավունք վերապահվեց յուրաքանչյուր անձի անհատապես կամ այլոց հետ պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, պաշտոնատար անձանց ներկայացնել հանրագիր և ողջամիտ ժամկետում ստանալ պատշաճ պատասխան։ Մյուս կողմից՝ «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» ՀՀ օրենքը¹⁷ փոփոխվեց 2018 թվականին, որը հնարավորություն էր ընձեռում բնակչությանը՝ դիմել առաջարկություններով, դիմումներով, բողոքներ ներկայացնել, և համապատասխան իրավասու մարմինները պարտավոր էին օրենքով սահմանված կարգով պատասխանելու քաղաքացիներին, վերացնելու արձանագրված խախտումները։ Այնուհետև ընդունվեց «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը¹⁸։

¹⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժողովածու (1990-1995), Եր., 1995, էջ 190։

¹⁵ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, Եր., 2015 թ. փոփոխություններով։

¹⁶ Տե՛ս «Հանրագրերի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2018.01.17/4(1362)՝ ընդունված 2017 թվականի դեկտեմբերի 21-ին // <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=119042>

¹⁷ Տե՛ս «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1999.12.27/31(97), ընդունվել է 1999 թվականի նոյեմբերի 24-ին, ուժը կորցրել է 2018 թվականի հունվարի 27-ին <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=647>

¹⁸ Տե՛ս «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք / ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317), հոդված 13, ընդունվել է 2004 թվականի փետրվարի 18-ին <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75264>

Այլ երկրների օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ, ընդհանուր առմամբ, քաղաքացիները կարող են դիմել պետական և տեղական իշխանության մարմիններին երկու ձևով. առաջին՝ ներկայացնել առաջարկություններ, որոնք կարող են արտացոլվել օրենքներում, երկրորդ՝ սահմանված կարգով հանդես գալ օրենսդրական նախաձեռնությամբ և պահանջել՝ նախագիծը քննարկելու պաշտամենտում: Մերժելու դեպքում՝ համապատասխան ստորագրություններ հավաքելուց հետո, օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նախագիծը դրվում է հանրաքվեի: Կան պետություններ, օրինակ՝ Իտալիան, Լեհաստանը, որոնց օրենսդրությունը պահանջում է Նախաձեռնությունը ձևակերպել իրավական ակտի պահանջներին համապատասխան, իսկ մի շարք երկրներում՝ Ռուսաստանում, Լիխտենշտեյնում, Մալթայում և այլուր, այն ներկայացվում է ընդհանուր առաջարկի տեսքով¹⁹: Ընդհանուր առմամբ, Նախաձեռնությունն ընդունելով որպես ժողովրդաիշխանության կարևոր կառուցակարգ՝ այդուամենայնիվ կան գիտական վեճեր Նախաձեռնության իրավունքի իրացման շուրջ: Նույնիսկ զարգացած ժողովրդավարական պետություններում այս հարցի վերաբերյալ կան և՛ կողմ, և՛ դեմ փաստարկներ: Գիտնականների մի մասը գտնում է, որ Նախաձեռնությունը պետական գործերի կառավարմանը քաղաքացիների մասնակցության անկախ, ինքնուրույն ձև է և ժողովրդավարության նորագույն ինստիտուտ, ինչի հետ լիովին համամիտ ենք: Համաձայն ենք նաև Վ. Ն. Ռուդենկոյի այն տեսակետին, որ «ժողովրդի օրինաստեղծ նախաձեռնությունը կարելի է որակել որպես պետության օրենսդրությունը լրացնող օրինաստեղծման հատուկ ձև: Գործառության այն առումով ժողովրդի նախաձեռնությունը կարող է լրացնել սոցիալական հարաբերությունների իրավական կարգավորման բացերը կամ հանդես գալ որպես այլընտրանք պետության (ՏԻՄ-ի) օրինաստեղծ գործունեությանը»²⁰: Մյուս կողմից էլ, «Եթե ներկայացուցչական համակարգի կայացման սկզբնական շրջանում խորհրդարանական ինստիտուտները ծառայում էին որպես ժողովրդավարության պարզեցման գործիք, ապա ներկայումս անմիջական ժողովրդաիշխանության ինստիտուտները կատարում են հակառակ դերը. անհրաժեշտ դեպքերում նրանք խոչընդոտ են հասարակությունից ներկայացուցչական ինստիտուտների անջատման համար»²¹: Նախաձեռնությունը Մահմանադրությամբ ամրագրված անմիջական ժողովրդավարության մյուս ինստիտուտների հետ կարող է նպաստել ժողովրդաիշխանության ամրապնդմանը:

¹⁹ Տե՛ս **Խալաթյան Ա.** Ժողովրդավարության կառուցակարգերի սահմանադրական խնդիրները և դրանց բարեփոխման ուղիները, Եր., 2021 <https://www.aravot.am/2021/07/28/1206853/>

²⁰ **Руденко В. Н.** Институт народной правотворческой инициативы в зарубежных государствах, 2001, с. 306 <https://ifp.uran.ru/files/publ/eshegodnik/2001/16.pdf>

²¹ **Кривошеева Т. А.** Народная инициатива как форма правотворчества: правовые проблемы законодательного закрепления // Российское законодательство в современных условиях. Материалы VI ежегодной Всероссийской научно-практической конференции, Брянск, Группа компаний "Десяточка", 2008, с. 213.

Ժամանակակից հասարակությունում ժողովրդական նախաձեռնությունը կարող է լինել այն գործիքներից մեկը, որը թույլ կտա հաղթահարել հնարավոր խզվածքը քաղաքացիների և իշխանության միջև՝ օրենսդրությամբ առավել համակողմանիորեն արտացոլելով հանրային իրական պահանջները²²: Կարծում ենք, որ քաղաքացիները պետք է իրավունք ունենան ներկայացնելու օրենսդրական նախաձեռնություններ՝ օրենքի նախագծի համար սահմանված պահանջներին համապատասխան, որոնք օրենսդիր մարմինը պարտավոր է առանց խոչընդոտների քննարկել, իսկ պատգամավորներն էլ ամեն կերպ պետք է աջակցեն նախաձեռնության ընդունմանը՝ հաշվի առնելով, որ դրա նախաձեռնողն իրենց հազարավոր ընտրողներն են:

Գիտնականների այլ խումբ էլ գտնում է, որ Նախաձեռնությունն ածանցվում է պետական իշխանության իրականացմանը ժողովրդի մասնակցությունից: Այսպես, ըստ Լ. Ա. Նուդնենկոյի՝ ընդհանուր առմամբ քաղաքացիների օրինաստեղծ նախաձեռնության իրավունքը կարելի է համարել ածանցյալ պետական գործերի կառավարմանը մասնակցելու քաղաքացիների իրավունքից՝ միջնորդություն ներկայացնելով կարգավորող իրավական ակտ ընդունելու, նախկինում ընդունվածը չեղարկելու կամ փոփոխելու անհրաժեշտության մասին²³: Վ. Վ. Գրիբը ևս գտնում է, որ «օրինաստեղծ նախաձեռնության ինստիտուտը մի տեսակ ածանցյալ է իշխանություններին դիմելու քաղաքացիների իրավունքից, որը նախատեսված է Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրությամբ: Սահմանադրական իրավունքում բողոքարկման իրավունքի բովանդակությունը, ի լրումն հիմնական բաղադրիչի՝ իշխանությանը դիմելու կարողության, բնութագրվում է հատուկ քաղաքական բաղադրիչով՝ բնակչության՝ պետության գործերի կառավարմանը մասնակցելու կարողությամբ: Այս առումով քաղաքացիներն իրավունք ունեն դիմումներ ուղարկել պետական մարմիններին հատուկ թեմայով՝ պետության մեջ քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումներ իրականացնելու, գործող օրենսդրության փոփոխման և լրացման, կոնկրետ օրենքների չեղարկման կամ ընդունման վերաբերյալ»²⁴: Կարծում ենք, որ Վ. Գրիբը Նախաձեռնության և հանրագրի կամ առաջարկության մեջ հավասարման նշան է դնում, որը, մեր կարծիքով, ճիշտ չէ: Մյուս կողմից, քննադատական կարծիք ունեցող գիտնականները գտնում են, որ Նախաձեռնությունը՝

ա) խառնաշփոթ է առաջացնում, կրքեր բորբոքում, պառակտում հասարակությունը, ատելություն սերմանում,

²² Տե՛ս **Բաղայան Ս.** Ժողովրդական նախաձեռնության՝ որպես անմիջական ժողովրդավարության ինստիտուտի կայացման արդի հիմնահարցերը, Եր. 2019, էջ 12:

²³ Տե՛ս **Нудненко Л. А.** Институты непосредственной демократии в системе местного самоуправления России, М.: ИНИОН РАН, 2000, էջ 34:

²⁴ **Гриб В. В.,** Законотворческая (правотворческая) инициатива как форма влияния институтов гражданского общества на органы государственной власти // Конституционное и муниципальное право, № 12, 2010, с. 9.

բ) խաթարում է օրինագծերի քննարկման սահուն ընթացքը և ազդում պառլամենտում փոխզիջումների գործընթացի վրա,

գ) քաղաքացիների մեծամասնությունը տեղյակ չէ, չունի իրավական անհրաժեշտ գիտելիքներ, չի ցանկանում ժամանակ ծախսել այդ հարցերի մանրամասն ուսումնասիրության վրա,

դ) Նախաձեռնությունը կունենա արդյունք, և կարող են ընդունվել օրենքներ միայն այն դեպքում, եթե դրանք նախաձեռնվում, մշակվում, ուղղորդվում և ֆինանսավորվում են քաղաքական խմբերի, լոբբիստական կառույցների կողմից:

Իհարկե, էական է այն հանգամանքը, թե ինչ խմբի կամ խմբերի կողմից է ներկայացվում Նախաձեռնությունը, քանի որ դրա մշակման և քննարկումների կազմակերպման համար անհրաժեշտ են հմուտ մասնագետներ, ֆինանսական ներդրումներ: Պակաս կարևոր չէ կազմակերպչական աշխատանքների, հատկապես քարոզչության հստակ կազմակերպումը: Արդյունքների վրա լուրջ ազդեցություն կարող են ունենալ սոցիալական ցանցերը, լրատվամիջոցները: Նախաձեռնության հեղինակների հաջողության գրավականը պայմանավորված է նրանով, թե որքանով է հարցը հուզում հասարակությանը, ինչպես են Նախաձեռնության էությունն ու բովանդակությունը լուսաբանվում, մանրամասն ներկայացվում ժողովրդին: Ուսումնասիրելով ներկա իրավիճակը՝ կարծում ենք, որ Նախաձեռնությունը չպետք է դառնա սովորական օրենսդրական գործընթաց: Համաձայն ենք Ջ. Ջիմերմանի այն կարծիքին, որ «Նախաձեռնողական ընթացակարգը պետք է լինի ընտրողների «պահուստային» լիազորություն, որն օգտագործվում է միայն այն դեպքում, երբ պարզվում է, որ օրենսդիր մարմինը ներկայացուցչական չէ և չի ցանկանում արձագանքել քաղաքացիների կարիքներին»²⁵: Այս առումով ժամանակակից հասարակության մեջ ժողովրդական նախաձեռնությունը ծառայում է որպես իշխանությունից քաղաքացիների քաղաքական օտարումը հաղթահարելու գործիքներից մեկը: Եթե ներկայացուցչական համակարգի ձևավորման արշալույսին խորհրդարանական ինստիտուտները ծառայում էին որպես ժողովրդավարությունը խթանելու գործիք, ապա ներկայումս ուղիղ դեմոկրատիայի ինստիտուտները ճիշտ հակառակ դերն են կատարում. անհրաժեշտության դեպքում խոչընդոտում են ներկայացուցչական վերափոխումը²⁶:

Նախաձեռնության էությունը լավագույնս բացահայտում է Ս. Վաժնովը, ըստ որի՝

- նշված ինստիտուտը կարգավորող ակտերը պետք է հատուկ պահանջներ սահմանեն նման սուբյեկտների համար.

- նախաձեռնությունն օրենքի նախագիծ է, արդեն գոյություն ունեցող օրենքի փոփոխության նախագիծ կամ օրենքն ընդունելու, փոփոխելու կամ ուժը

²⁵ Зиммерман Дж., Прямая демократия в Соединённых Штатах Америки: опыт и проблемы. 2005, с. 53.

²⁶ St u Шайо А., Самоограничение власти: Краткий курс конституционализма, М., 2001, էջ 57:

կորցրած ճանաչելու առաջարկ: Խորհրդարանում քննարկվելու համար նախաձեռնությունները պետք է աջակցություն ստանան որոշակի թվով քաղաքացիների կողմից.

- իրավասու մարմինը պարտավոր է բաց քննարկել նախաձեռնությունը՝ պայմանով, որ նախաձեռնողները պահպանեն կարգավորող իրավական ակտերով սահմանված բոլոր պայմանները.

- նախաձեռնությունները քննարկվում են իրավասու մարմնի կողմից՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, օրինաստեղծ գործընթացի համար նախատեսված համապատասխան կանոններով.

- իրավասու մարմնի կողմից քննարկման ավարտին պետք է կայացվի հիմնավորված որոշում և ներկայացվի նախաձեռնողների ուշադրությանը²⁷:

Տեղին է Ա. Թադևոսյանի այն դիտարկումը, որ «ժողովրդական իրավաստեղծ նախաձեռնությունն իրենից ենթադրում է ժողովրդի (որոշակի քանակի քաղաքացիների) նորմատիվ իրավական ակտով ամրագրված հնարավորությունն իրականացնելու իրավական նշանակություն ունեցող այնպիսի գործողություններ, որոնք ուղղված են նորմատիվ իրավական ակտի ընդունմանը, փոփոխմանը կամ գործողության դադարեցմանը և ենթակա են պարտադիր քննարկման հանրային իշխանության իրավասու մարմնի կողմից»²⁸:

Ակնհայտ է, որ գործող իշխանության համար ոչ ցանկալի իրավակարգավորումներ նախատեսող Նախաձեռնությունները հիմնականում մերժվում են: Հակառակ դեպքում օրենսդիր մարմինն առանց խոչընդոտներ հարուցելու կարող էր պառլամենտում խնդրին ընթացք տալ:

Նախաձեռնությունը պետք է բավարարի Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի համար սահմանված պահանջները՝ հակառակ դեպքում այն քննարկման առարկա չի դառնա: Ինչպես նշում է Վ. Ե. Չիրկինը, «կազմել օրինագիծ և առաջարկել այն (օրինակ՝ փոստով ուղարկել խորհրդարան) կարող է ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, բայց խորհրդարանն ամեննին պարտավոր չէ քննարկել նման տեքստը: Նա պարտավոր է քննարկել միայն այն օրինագծերը, որոնք ներկայացրել են այն մարմինները և անձինք, որոնց Սահմանադրությունը (այլ օրենքը) վերապահել է օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք»²⁹: Իսկ Ա. Ա. Դվորակը³⁰, Վ. Վ. Գրիբը³¹ և այլք Նա-

²⁷ Տե՛ս **Важнов С. С.**, Институт правотворческой инициативы граждан в системе народовластия в Российской Федерации. Диссертация кандидата юридических наук: 12.00.02, Саратов, 2007, էջ 173:

²⁸ **Թադևոսյան Ա.**, «Ժողովրդական իրավաստեղծ նախաձեռնություն» հասկացությունը, էությունն ու բովանդակությունը // Հանրային կառավարում, № 1, 2022, էջ 84:

²⁹ **Чиркин В. Е.**, Законодательная власть. М., 2010, с. 276.

³⁰ Տե՛ս **Дворак А. А.**, Реализация конституционного права граждан на обращение в Российской Федерации, Диссертация кандидата юридических наук, М., 2003:

³¹ Տե՛ս **Гриб В. В.**, Законодотворческая (правотворческая) инициатива как форма влияния институтов гражданского общества на органы государственной власти // Конституционное и муниципальное право, 2010, № 12:

խաձեռնություն են համարում քաղաքացիների դիմումները, առաջարկությունները: Մենք գտնում ենք, որ դրանք միմյանցից խիստ տարբեր իրավաքաղաքական ինստիտուտներ են: Խնդիրն այն է, որ դիմումներով և առաջարկություններով կարող են դիմել.

ա) մեկ կամ մի քանի քաղաքացի,

բ) նրանք կարող են նույնիսկ ընտրելու իրավունք չունենալ, լինեն 16 տարեկան, օտարերկրյա քաղաքացի, փախստական,

գ) դիմումների, առաջարկությունների բովանդակությանը, ձևակերպումներին օրենսդրությունը պարտադիր պահանջ չի ներկայացնում, իսկ Նախաձեռնությունը պետք է բավարարի օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները,

դ) չի բացառվում, որ դիմումները կարող են մնալ պատգամավորի, պետական պաշտոնյայի գործցում, և ընթացք չտրվի անգամ շատ կարևոր բովանդակություն ունեցող փաստաթղթերին,

ե) դիմողը կարող է ստանալ շատ կարճ պատասխան, որ «Ձեր դիմումը ուղարկված է իրավասու մարմնին» կամ «Ձեր դիմումում բարձրացված հարցն ընդունված է ի գիտություն» և այլն:

Փաստարկները կարելի է շարունակել և, չհամաձայնվելով որոշ գիտնականների այն պնդման հետ, որ այս երկու ինստիտուտները սերտ կապված են, նշենք, որ Նախաձեռնությունը.

ա) սահմանադրական ինստիտուտ է, և հստակ սահմանված թվով քաղաքացիների խումբն է հանդիսանում օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտ: Դիմում կարող է ներկայացնել մեկ քաղաքացի, իսկ Նախաձեռնության ներկայացման համար պահանջվում է ընտրական իրավունք ունեցող առնվազն 50 հազար քաղաքացու համաձայնություն, որը վավերացվում է ստորագրության միջոցով,

բ) Նախաձեռնությունը պետք է համապատասխանի օրենսդրական նախաձեռնության համար սահմանված պահանջներին, լինի մասնագիտական խմբի կողմից մշակված և հանրության դատին ներկայացված փաստաթուղթ՝ օրենքի նախագիծ,

գ) դրա իրականացման համար նախատեսված են որոշակի օրենսդրական գործընթացներ,

դ) գործող ընթացակարգի համաձայն՝ այն նախ ներկայացվում է Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, որտեղ ստորագրությունները ստուգվում են, որի արդյունքում կա՛մ մերժվում է Նախաձեռնությունը, և գործընթացը կասեցվում է, կա՛մ հաստատվելուց հետո միայն նախաձեռնող խումբը, քաղաքացիական նախաձեռնության լիազոր ներկայացուցիչը իրավունք ունեն այն ներկայացնել Ազգային ժողովի քննարկմանը:

Եզրակացություններ և առաջարկություններ

Այսպիսով, ՀՀ-ում գործող իրավակարգավորումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանրագրերի, դիմումների, առաջարկությունների և Նախաձեռնությունների նախագծերի մշակման, ձևակերպման և լիազոր մարմիններին ներկայացման կառուցակարգերը միմյանցից էապես տարբերվում են, և իրավաբանորեն դրանք «սերտորեն» կապված չեն:

Հայաստանում Նախաձեռնությունը մոտ 10 տարվա «կյանք» ունի, և արդեն երկու անգամ ժողովուրդը փորձ է արել օգտվել այդ ինստիտուտից:

Մեր կարծիքով, ՀՀ Սահմանադրությամբ Նախաձեռնությունն իրականացնելու համար ամրագրված նորմերը խիստ բարդ են, դժվար կիրառելի և չեն նպաստում ժողովրդաշխատության զարգացմանը: Այսպես.

1. Սահմանադրությամբ ամրագրված է, որ ընտրական իրավունք ունեցող առնվազն հիստոն հազար քաղաքացի ունի Ազգային ժողովին քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով օրենքի նախագիծ առաջարկելու իրավունք: Սահմանադրությամբ կարծեք առաջընթաց է գրանցվել ժողովրդավարական սկզբունքների կենսագործման, անմիջական ժողովրդաշխատության իրականացման առումով: Սակայն, երբ փորձում ենք վերլուծել ընթացակարգերը, ապա պարզվում է, որ հիստոն հազար թիվը, երեք միլիոնից պակաս բնակչություն ունեցող պետության դեպքում, շատ մեծ է: Որքան ջանք, ֆինանսներ, քարոզչական ինչպիսի աշխատանք, ռեսուրսներ են անհրաժեշտ երկու ամսում այդքան քաղաքացու գործընթացի մեջ ներգրավելու և սահմանված թվով ստորագրություններ հավաքելու համար: Այլ երկներում, օրինակ՝ Մակեդոնիայում³², երկու միլիոն բնակչության դեպքում նախատեսված է այս իրավունքի իրացման իրավունք առնվազն 10 հազար քաղաքացու, իսկ Ալբանիայում³³՝ 3,5 միլիոն բնակչության պարագայում՝ 20 հազար քաղաքացու համար: Իտալիայում ևս նախատեսված է 50 հազար քաղաքացի³⁴, սակայն բնակչության թիվն այնտեղ անցնում է 62 միլիոնը:

Ընտրական իրավունք ունեցող 50 հազար քաղաքացուն որպես Նախաձեռնության ինստիտուտի սուբյեկտ դիտարկելը համարում ենք վերանայման ենթակա և առաջարկում սահմանադրական փոփոխություններով այն սահմանել որպես առնվազն 10 հազար քաղաքացու կոլեկտիվ իրավունք, եթե ցանկանում ենք ձևից անցում կատարել բովանդակությանը: Չպետք է անտեսել նաև այն հանգամանքը, որ երկրում հասարակական իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի պակաս կա:

2. Նախաձեռնությունը կարող է նույնիսկ Ազգային ժողովի քննարկման անարկա չդառնալ՝ մեծամասնության կամքով չներառվելով Ազգային ժողովի օ-

³² Տե՛ս Մակեդոնիայի Սահմանադրություն, հոդված 7:

³³ Տե՛ս Ալբանիայի Սահմանադրություն, հոդված 81:

³⁴ Տե՛ս Իտալիայի Սահմանադրություն, հոդված 71:

րակարգում: Խնդիրն այն է, որ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի (այսուհետ՝ Կանոնակարգ)³⁵ համաձայն՝ Նախաձեռնությունը Ազգային ժողովի օրակարգ ներառվում և քննարկվում է օրենքի նախագծի քննարկման ընդհանուր կարգի համաձայն: Այսինքն՝ Նախաձեռնությունը դրվում է շրջանառության մեջ, և՛ Կառավարությունը, և՛ գլխադասային հանձնաժողովը քննարկելուց հետո տալիս են գրավոր եզրակացություն:

Մինչև երկրորդ ընթերցումը ևս ներկայացվում են գրավոր առաջարկություններ պատգամավորների և Կառավարության կողմից: Սակայն Ազգային ժողովի մեծամասնությունն առանց դժվարության կարող է արգելափակել Նախաձեռնության հետագա քննարկումները: Այսպես՝

ա) եթե գլխադասային հանձնաժողովի եզրակացությունը բացասական է, ապա Նախաձեռնությունը քվեարկության միջոցով է մտնում օրակարգ: Եվ մեծամասնությունը կարող է դեմ քվեարկել, եթե այն մեծամասնության, Կառավարության համար մերժելի փաստաթուղթ է՝ հաշվի չառնելով, որ Նախաձեռնությունը քաղաքացիների մեծաթիվ խմբի իրավունքն է: Իրավակիրառ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ Նախաձեռնությունները դուրսին կերպով չեն հարթում իրենց ճանապարհը: Օրինակ՝ Ավստրիայում կառավարության համար անընդունելի նախաձեռնությունները հեշտությամբ մերժվում են խորհրդարանում կառավարական մեծամասնության կողմից և կարող են նույնիսկ ընդհանրապես չդիտարկվել վերջինիս կողմից: Փաստորեն, ժողովրդի օրենսդրական նախաձեռնությունը վերածվում է ժողովրդավարության անարդյունավետ, չաշխատող ինստիտուտի³⁶,

բ) կարծում ենք, որ օրենսդիր մարմինը պարտավոր է Նախաձեռնությունն առաջնահերթ կերպով անարգել ներառել օրակարգ և քննարկել: Կանոնակարգի 38-րդ հոդվածը նվիրված է հերթական նստաշրջանի օրակարգի ձևավորմանը, և հոդվածի 3-րդ մասում՝ որպես «պարտադիր քննարկման ենթակա հարցեր» նախատեսված է 19 հարց, որոնք ենթակա են քննարկման՝ անկախ որևէ անձի ցանկությունից: Կարծում ենք, որ հազարավոր քաղաքացու կողմից ներկայացված Նախագծի ճակատագիրը չպետք է կախված լինի մեծամասնության կամքից, ուստի առաջարկում ենք Սահմանադրությամբ ամրագրված Նախաձեռնությունը անպայման դարձնել Ազգային ժողովի քննարկման առարկա՝ այն ներառելով Կանոնակարգի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասում: Որպես կանոն, այլ պետություններում ներկայացուցչական մարմինը պարտավոր է քննարկել Նախաձեռնությունը, սակայն ընդունման հարցը դարձյալ պայմանավորվում է պատգամավորների մեծամասնության կամքով,

³⁵ Տե՛ս «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենք, ընդունվել է 2016 թ. դեկտեմբերի 16-ին:

³⁶ Տե՛ս **Васильева Т. А., Попов Н. Ю.**, Вступительная статья // Италия. Конституция и законодательные акты, М., 1988, էջ 22:

3. Ազգային ժողովում Նախաձեռնությունը քննարկելու և մերժելու դեպքում դրա հետագա ընթացքը կարգավորող նորմերի պահանջների իրականացումը ևս շատ բարդ է: Կանոնակարգի 76-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված է. «Եթե Ազգային ժողովը մերժում է Սահմանադրության 109-րդ հոդվածի 6-րդ մասով սահմանված կարգով ներկայացված օրենքի նախագծի ընդունումը, ապա նախագիծը կարող է Սահմանադրությամբ և «Հանրաքվեի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով դրվել հանրաքվեի»: Իսկ «Հանրաքվեի մասին» օրենքով նախաձեռնողները 60 օրվա ընթացքում պետք է կարողանան ընտրական իրավունք ունեցող ևս 300.000 քաղաքացու ստորագրություն հավաքել, և միայն այս դեպքում լիազոր ներկայացուցիչը կարող է դիմել Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով՝ ստորագրությունների վավերականությունը հաստատելու համար: Թվում է, թե օրենսդրորեն կարգավորված է քաղաքացիների նախաձեռնության հետագա ընթացքը: Սակայն, տրամաբանական չէ, որ և՛ Նախաձեռնության (50 հազար քաղաքացու ստորագրության) համար, և՛ 300 հազար ստորագրությամբ Նախաձեռնությանը միանալու համար սահմանված է 60 օր:

Կարծում ենք.

ա) 60 օրը լուրջ խոչընդոտ է՝ այդքան կարճ ժամկետում Նախաձեռնության էությունը, բովանդակությունը քաղաքացիներին հասու դարձնելու համար: Ընդհանրապես նախընտրական քարոզչության, հանրաքվեին «Այո» կամ «Ոչ» քվեարկելու համար ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է մոտ 30 օր, որպեսզի ընտրողներին ներկայացվեն կուսակցությունների, պատգամավորների ծրագրերը, բացատրվի հանրաքվեի իմաստը: Հետևաբար, ըստ գործող կարգի՝ մնում է 30 օր այդքան ստորագրություն հավաքելու համար: Ակնհայտ է, որ օրերի թիվը պետք է կրկնապատկել՝ դարձնելով 120 օր, հատկապես, եթե հաշվի առնենք, որ պահանջվում է ստորագրությունների թվի ավելացում վեց անգամով,

բ) 300 հազար թիվը խիստ ուռճացված է: Համաձայն Սահմանադրության 202-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությունը ընդունելու կամ փոփոխելու իրավունք ունեն նաև ընտրական իրավունք ունեցող 200 հազար քաղաքացի: Այսինքն, հիմնական օրենքի վերաբերյալ անհրաժեշտ է 200 հազար քաղաքացու համաձայնություն, իսկ որևէ օրենքի փոփոխության վերաբերյալ նախագիծը հանրաքվեի դնելու համար պահանջվում է 350 հազար քաղաքացու ստորագրություն: Անհամաչափ և ոչ իրավաչափ պահանջ է ներկայացված Սահմանադրության մեջ: Եթե հարցը դրվում է հանրաքվեի, ապա նույն թվով քաղաքացիների պահանջ պետք է ներկայացվի: Առաջարկում ենք Նախաձեռնությունը հանրաքվեի դնելու համար հավաքված 50 հազար ստորագրությանը միանան ևս 150 հազարը, և հանրաքվեի անցկացման համար քաղաքացիների ստորագրությունների համար նախատեսված թիվը նույնացվի:

4. Անընդունելի ենք համարում նաև այն օրենսդրական կարգավորումները, որ քաղաքացիների հսկայական խմբի (350 հազար անձի) կողմից ներկայացված օրենքի նախագիծը հանրաքվեի դնելու համար դարձյալ Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների երկու երրորդի համաձայնության դեպքում միայն նախագիծը պետք է դրվի հանրաքվեի:

Նախ՝ Ազգային ժողովը արդեն մերժել է Նախաձեռնությունը կա՛մ օրակարգ չմտցնելով, կա՛մ քննարկումների արդյունքում, հետևաբար՝ Ազգային ժողովի մասնակցությունը այս դեպքում միայն արգելափակելու է խնդրի հետագա ընթացքը: Երկրորդ՝ Նախաձեռնության սահմանադրականության հարցը, օրենսդրական տեխնիկայի կանոնների պահպանումը և այլ խնդիրներ ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքով սահմանված կարգով մինչև հանրաքվեի կազմակերպումը, Նախաձեռնությունը լիազոր ներկայացուցիչի կողմից Սահմանադրական դատարան ներկայացնելուց հետո քննարկվում են Սահմանադրական դատարանի կողմից, և ՀՀ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 2-րդ կետին համաձայն՝ որոշում է դրա համապատասխանությունը Սահմանադրությանը: Սակայն, **Սահմանադրության 206-րդ հոդվածով սահմանված է, որ** «Քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով ներկայացված օրենքի նախագծի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի կողմից՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության մասին որոշումն ընդունվելուց, ինչպես նաև Ազգային ժողովի կողմից հանրաքվե անցկացնելու մասին որոշումն ընդունվելուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում, Հանրապետության նախագահը նշանակում է հանրաքվե»:

Գտնում ենք, որ սահմանադրական փոփոխություններ իրականացնելիս պետք է քննարկման առարկա դառնա այն հարցը, որ ՄԴ-ի որոշումից հետո այլևս Ազգային ժողովը չպետք է միջամտի այդ հարցին, և 206-րդ հոդվածից պետք է հանել հետևյալ բառակապակցությունը՝ «ինչպես նաև Ազգային ժողովի կողմից հանրաքվե անցկացնելու մասին որոշումն ընդունվելուց հետո»: Նման փոփոխության դեպքում Սահմանադրական դատարանի դրական որոշումը բավարար հիմք կհանդիսանա, որ Հանրապետության նախագահը նշանակի հանրաքվե: Գրեթե համանման կարգավորում է ամրագրված Լատվիայի Հանրապետության Սահմանադրության 78-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ ընտրողներն իրավունք ունեն պետության Նախագահին ներկայացնել Սահմանադրության փոփոխությունների ամբողջական մշակված նախագիծ կամ օրենքի նախագիծ, որը Նախագահը ներկայացնում է Սեյմին: Եթե Սեյմը նախագիծն առանց էական փոփոխության չընդունի, ապա այն կներկայացվի ժողովրդի քվեարկությանը³⁷:

³⁷ St u Konstitucija Latvijas Republikas // Конституции государств Центральной и Восточной Европы. М., 1997, էջ 135–145:

Հետևաբար, ըստ մեզ՝ այս ինստիտուտի իրականացման համար օրենսդրորեն նախատեսված բոլոր կառուցակարգերը և ընթացակարգերը պետք է պարզեցվեն:

1. քաղաքացիների առնվազն 50 հազար ստորագրության փոխարեն առաջարկում ենք նախատեսել 10 հազար ստորագրություն,

2. հանրաքվեի դնելու համար հավաքված ստորագրություններին պետք է ավելանա ոչ թե 300 հազար, այլ 150 հազար ստորագրություն, 3. Հանրապետության նախագահի կողմից հանրաքվեի նշանակման համար բավարար հիմք կարող է ծառայել Սահմանադրական դատարանի դրական որոշումը օրենսդրական նախաձեռնության վերաբերյալ՝ առանց Ազգային ժողովի որոշման:

Նախաձեռնության՝ որպես քաղաքացիների կոլեկտիվ իրավունքի իրականացման նախապատրաստումը, բնակչության շրջանում ստորագրությունների հավաքումը, հանրային քննարկումները, հանրաքվեների կազմակերպումը նպաստում են՝

ա) հասարակության իրավական գիտակցության բարձրացմանը և իրավական մշակույթի զարգացմանը,

բ) հատկապես ակտիվանում են պառլամենտ չանցած քաղաքական ուժերը, որոնք փորձում են այդ եղանակով իրենց ծրագրերի հիմնական սկզբունքներին օրենքի ուժ տալ և ակտիվություն առաջացնել հասարակական-քաղաքական կյանքում,

գ) Նախաձեռնության շնորհիվ ժողովուրդը ոչ միայն իրականացնում է ժողովրդաիշխանություն, այլև հասարակական կարևոր հարաբերությունների, հիմնախնդիրների վրա հրավիրում է պետական իշխանության մարմինների ուշադրությունը, նրանց փոխանցում իր մտահոգությունները, որոնց անհրաժեշտ է հնարավորինս կարճ ժամկետներում լուծումներ տալ,

դ) Նախաձեռնության մերժման դեպքում մեծանում է Նախաձեռնությունը հանրաքվեի միջոցով ընդունելու հավանականությունը, դրանով իսկ մեծ լեգիտիմություն հաղորդելով Նախաձեռնությանը:

Այսպիսով, ուղղակի ժողովրդավարության ինստիտուտները նպաստում են օրենսդրության ստեղծմանը և կատարելագործմանը՝ դառնալով կարևոր գործիք պետական կառավարմանը մասնակցելու, որոշակի հասարակական հարբերություններ կարգավորելու, իշխանության մարմինների սահմանադրական պատասխանատվությունը բարձրացնելու, «իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին» սահմանադրական սկզբունքը կյանքի կոչելու համար:

ГРАНУШ АКОБЯН, РУЗАННА АКОБЯН – Об основных проблемах реализации института гражданской законодательной инициативы. – Статья посвящена основным проблемам реализации института гражданской законодательной инициативы. В результате конституционных изменений 2015 года в Республике Армения был принят новый институт прямой или непосредственной демократии, применение которого имеет серьезные законодательные и организационные проблемы и несовершенства. В статье методом

сравнительно-правового анализа исследуются особенности института гражданской законодательной инициативы в Республике Армения. Целью статьи является анализ вопросов внесения законопроекта гражданами, имеющими избирательное право, в порядке гражданской инициативы, а задачей является выявление значимости института гражданской законодательной инициативы и трудностей её реализации на примере Республики Армения и других стран. Теоретической основой статьи являются научные труды по теме, а нормативно-правовой основой — Конституции Республики Армения и других государств, соответствующие законодательные акты. В результате исследования предлагается рассмотреть численность граждан, реализующих право законодательной инициативы, количество подписей, необходимых для идентификации граждан для проведения референдума по одному и тому же вопросу и для проведения референдума в целом, и другие вопросы.

Актуальность статьи обусловлена необходимостью модернизации правового регулирования института гражданской инициативы. Научная новизна исследования заключается в разработке предложений по внесению изменений в Конституцию Республики Армения, по уточнению и совершенствованию нормативно-правовых основ института гражданской инициативы с целью укрепления механизмов прямой демократии.

Ключевые слова: Конституция, демократия, гражданская инициатива, Национальное Собрание, референдум.

HRANUSH HAKOBYAN, RUZANNA HAKOBYAN – On The Main Issues of Implementing the Institute of Citizens' Legislative Initiative.— The article is devoted to the issues of implementing the institute of citizens' legislative initiative. As a result of the constitutional amendments of 2015, a new institute of direct or immediate implementation of democratic power was adopted in the Republic of Armenia, the implementation of which is fraught with serious legislative and organizational problems and imperfections. The article examines the peculiarities of the institution of citizens' legislative initiative in the Republic of Armenia and other countries using the method of comparative legal analysis.

The aim of the article is to analyze the key issues of proposing a draft law by citizens with the right to vote through a civil initiative, and the objective is to reveal the importance of citizens' legislative initiative and the difficulties of its implementation using the example of the Republic of Armenia and other states. The theoretical basis of the article is scientific works related to the topic, and the normative legal basis is the constitutions of the Republic of Armenia and other states, as well as relevant legislative acts. As a result of the study, it is proposed to review the number of citizens exercising the right of legislative initiative, the number of signatures required to identify citizens for holding a referendum on the same issue and for demanding a referendum in general, and other issues. The article is topical and contains scientific novelty related to the proposals for constitutional amendments in the Republic of Armenia on how to clarify and improve the normative legal foundations of the institution of civic initiative aimed at strengthening direct democratic power.

Key words: Constitution, democracy, civic initiative, National Assembly, referendum.

References

- Hayastani Hanrapetutyun Sahmanadrutyun, 2015t. popoxutyunnerov, Erevan, 2015.
«Azgayin jogovi kanonakarg» HH sahmanadrakan orenq // <https://www.arlis.am/hy/acts/110824>
Hayastani Hanrapetutyun gorcox orenqneri jogovacu (1990-1995), Erevan, 1995, ej 190:]
«Hanragreri masin» HH orenq, HHPT, 2018.01.17/4(1362) // <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=119042>
«Qaxaqacineri arajarkutyunnery, dimumnery ev boxoqnery qnnarkelu kargi masin» HH orenq, HHPT, 1999.12.27/31(97) // <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=647>

- Varchararutyan himunqneri ev varchakan varuyti masin» HH orenq // HHPT, 2004.03.31/18(317), // <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75264>
- Avstriayi Sahmanadrutyun // <https://www.constituteproject.org/#/>
- Belarusi Sahmanadrutyun // <https://www.constituteproject.org/#/>
- Latviayi Sahmanadrutyun // <https://www.constituteproject.org/#/>
- Lehastani Sahmanadrutyun // [//legalns.com/download/books/cons/poland.pdf](https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf)
- Sloveniayi Sahmanadrutyun // <https://legalns.com/download/books/cons/slovenia.pdf>
- Konstitucija Latvijas Pēspybliki // Konstitucii gosydarctv Centralnoj i Vostochnoj Evropi. M., 1997.
- Constitution of the United States //
- Konstitution of the Unajted States // <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>
- Apiyan N. A., Safaryan G. H., Hakobyan J. H., Petutyen ev iravunqi tesutyen himnaharcer, Erevan, 2001.
- Badalyan S., Joxovrdakan naxazernutyen` vorpes anmijakan joxovrdavarutyen instituti kayacman ardi himnaharcery, Erevan, 2019.
- Tadevosyan A., «Joxovrdakan iravastexc naxazernutyen» haskacutyuny, eutyunn u bovandakutyuny // Hanrayin karavarum, № 1, 2022.
- Xalatyan A., Joxovrdavarutyen karucakarger i sahmanadrakan xndirneri ev dranc barepoxman uxinery, Erevan, 2021 // <https://www.aravot.am/2021/07/28/1206853/>
- Hovsepyan H., Orensdrakan naxazernutyen puly Evropakan miutyen orensdrakan gorcyntacum // Hanrayin karavarum, № 2, Erevan, 2009.
- Alebastrova I. A., Konstitucionnoe pravo zarubejnix stran. Cxemi i kommentarii, M., 2002.
- Baglay M. V., Gabrichidze B. H., Konstitucionnoe pravo Possijskoj Fedepacii, M., 1996.
- Vajnov C. C., Institut pravotvorcheskoj iniciativi grajdan v sisteme napodovlastija v Possijskoj Federacii: Dissertacija kandidata juridicheskix nauk: 12.00.02, Saratov, 2007.
- Vasileva T. A., Popov H. Ju., Vstupitelnaja statja // Italija. Konstitucija i zakonodatelnie akti, M., 1998, s. 22.
- Grazhdanskaya zakonodatelnaya iniciativa kak forma osushchestvleniya naseleniem gosudarstvennoj vlasti // <http://canonlex.com/grazhdanskaya-zakonodatelnaya-initsiativa-kak-forma-osushchestvleniya-naseleniem-gosudarstvennoj-vlasti.html>
- Grib V. V., Zakonotvorcheskaja (pravotvorcheskaja) iniciativa kak forma vlijaniya institutov grajdanskogo obshchestva na organi gosudarstvennoj vlasti // Konstitucionnoe i municipalnoe pravo, № 12, 2010.
- Dvorak A. A., Pealizacija konstitucionnogo prava grajdan na obrashchenie v Poccijskoj Federacii, Dissertacija kandidata juridicheskix nauk, M., 2003.
- Zimmerman Dj., Prjamaja demokratija v Soedinjonnix Shtatax Ameriki: opit i problemi // Vestnik MGU, Serija «Pravo», 1991, № 5.
- Koslova E. I., Kutafin O. E., Konstitucionnoe pravo Possii, M., 1995.
- Konstitucionnoe pravo zarubejnix stran, Pod red. M. V. Baglaja, Ju. I. Lejbo, L. M. Ėntina, M.:Horma, 2004.
- Krivosheeva T. A., Harodnaja iniciativa kak forma pravotvorchestva: pravovie problemi zakonodatelnogo zakreplenija // Poccijckoe zakonodatelstvo v covremennix uclovijax. Materiali VI ejegodnoj Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii, Brjansk, Gruppa kompanij "Desjatochka", 2008.
- Hudnenko L. A., Instituti neposredstvennoj demokratii v sisteme mestnogo samoupravlenija Poccii, M.: INION PAN, 2000.
- Rudenko V. H., Institut narodnoj pravotvorcheskoj iniciativi, M., 2001 // <https://ifp.uran.ru/files/publ/eshegodnik/2001/16.pdf>
- Sergeeva A. A., Ob otdelnix problemax realizacii obshchestvennix iniciativ grajdan // Konstitucionnoe i municipalnoe pravo, 2015, N 8.
- Teorija gosudarctva i prava, Pod red. N. I. Matusova, A. V. Malko, M., 1997.
- Chirkin V. E., Sakonodatelnaja vlast, M., 2010; Shajo A., Samoogranichenie vlasti: Kratkij kurs konstitucionalisma, M., 2001.
- Thomas E. Gronin, Direkt Demokraci: The Politkc of Initiative, Referendum, and Recall, First published bai Harvard Juniversiti Press, 1989.